

**UJABB ADATOK
A TOKAJHEGYALJAI RÉGI SZŐLŐMŰVELÉS
SZÓKINCSEHEZ ÉS TÖRTÉNETÉHEZ**

- I. *Filológiai, szó-, folklór- és művelődéstörténeti adalékok*
II. *Tokajhegyalja és bortermelése néprajzi-, hely-, gazdaság- és művelődéstörténeti irodalma III.*

I.

Régi adósságom törlesztgetem akkor, amikor a Tokajhegyaljai szőlőművelés szókinccsével kapcsolatos forrástanulmányaim bő anyagából ismét közre adok egy csokorra valót. Idővel úgyis egy nagyobb monográfia kerekedik ki a már kiadott és a meg nem jelent írásokból, de addig is, — hogy a mások idevonatkozó kutatásait is megkönnyítsem —, közlöm itt azokat az adatokat, amelyek egyrészt eddigi kiadványaim kiegészítését szolgálják, másrészt Tokajhegyalja filológiájának kiszélesítését is elősegítik.

1. A tokaji szőlőművelés és bortermelés múltját kutató filológus nem mellőzheti azokat a régebbi, főleg XVI. és XVII. századi forrásokat sem, amelyek általában értekeznek a szőlőművelésről (ANDREAS BACCIUS: *De naturali vinorum historia* . . . 1596, PETRUS ANDREAS CANONHERIUS: *De admirandis vini virtutibus*, 1627, BERNARDO DAVANZATI: *Coltivazione delle Viti*, ANTONIUS FUMANELLUS: *Commentarium de vino et facultatibus vini*, 1536, SACHS: *Ampelographia, sive vitis vinifera, eiusque partium consideratio*, 1661, SODERINI: *Trattato della coltivazione delle viti*, 1600, stb.), annál inkább kell tanulmányoznia azokat a műveket, amelyekben már a magyar föld szőlőire, boraira is vonatkozó utalások, megjegyzések, leírások és értékelések is olvashatók. Most csak utalunk itt e munkákra, mert egy másik dolgozatunkban részletesebben kívánunk velük foglalkozni: David Froelich: *Hemerologium Historicum* . . . Bartphae, 1644, F. S. Ferrarius: *De rebus Ungaricae* . . . Viennae, 1637, Anton Marquart: *Disputatio medica. De Morbo Castrensi, seu Hungarico*, Lipsiae, 1649 (A magyar borról: XXVI. c.), N. Istvánffy *Pannonii Historiarum de rebus Hungaricis*, Köln, 1622 (vö. XXXIV. lib), Lippay: *Calendarium Oeconomicum*, 1662, M. S. Grosseri *Otium Ulysseum h. e. Geographia*, Francofurti 1698, Luyts' *Introductio ad Geographiam*, 1692. (406: Tokaj—Patak: a magyar bor) stb.

G rozkzewianiu y odna- wianiu Macice Winney.

1. kép. Porhajásítás. (Lippóczy gyűjteményéből)

2. Az *Index rariorum Librorum Bibliothecae Universitatis Regiae Budensis* (Budae, 1780, Pars I.) című kiadvány hívta fel a figyelmünket arra az igen értékes könyvre, amelyből elsősorban a negyedik részben foglaltakat, a szőlőművelésre és a bortermelésre vonatkozó részeket kell alaposan áttanulmányoznia annak, aki a Tokajhegyaljai legrégebbi szőlőkultúra mibenlétére és fejlődésére keres analógiát. A könyv PETRIUS CRESCENTIUS műve: *Opus Rurarium Commodorum* (1486). Több kiadása is ismeretes. Általában ritka könyv. Ismerem párizsi kiadását és az egri liceumi könyvtárban is megtalálható egy későbbi olasz nyelvű

G Szczępieniu Wdácice Winney.

2. kép. Tőbeoltás. (Lippóczy gyűjteményéből)

kiadása. Lengyelországi, *tarnowi* barátunk, a Tokajhegyaljai szőlőművelés kiváló bűvára, a hegyaljai bortermelésre vonatkozó írások és emlékek lelkes gyűjtője és magyarázója, **LIPPÓCZY** Norbert gyűjteményében megvan e mű lengyel kiadása is (*Crescentis de Piotr Bologna: O pomnozeniu y rozkrzewieniu wszelakich pozytków . . .*, 1571, 2. kiadás). **LIPPÓCZY** Norbert áldozatkészségéből közlünk ennek a lengyel kiadásnak igen értékes és forrásértékű fametszeteiből is. Ezek a metszetek a hegyaljai régi szőlőművelésre is értékes, analóg-források (vö. 1. kép: Porhajásítás, 2. kép: Tőbeoltás, 3. kép: Szüret).

Plata Księgi / O Winie.

Ze w Czwartych Księgach band jest nauka o sietach ogrodnich i o mias
 bęc spowiadanie / teci o ich polychach i o mias bęc zachowanie. Już tu godzi
 się dać naukę o dziewach / naprzód o teci ktere w ogrodzie bronia sążone
 albo scepione dla polychu owocu. A poym o dziewach i sietach polychach
 ktere wyocu nie dają / aśfal oj wśbr polrechne ja ku potrzebie ludzkiej. A
 o mias i o dziewach winie jest lubsz barzo polrechne / teci si ma pociet
 miodze i sietach dziewy ogrodnymi. Przeto godzi się o nim naprzód powi
 ać / ktery obrotami ma bęc sążone / oprawiano / teci zachon ante lego i teci ma bęc / ca

3. kép. Szüret. (Lippóczy gyűjteményéből)

3. Itt kell arra utalnom, hogy a hegyaljai szőlőművelés kutatója igen nagy segítőtársat tisztelhet LIPPÓCZY Norbert személyében. Ismeretes, hogy a hegyaljai régi bortermelésnek, szőlőművelésnek milyen mélyek a lengyel kapcsolatai. Valójában a hegyaljai szőlőművelés filológiája, bármilyen vonatkozású kutatása el sem képzelhető e lengyel kapcsolatok mélyebb és szélesebb körű vizsgálata nélkül. LIPPÓCZY Norbert él is azzal a helyzeti előnyével, hogy helyben kutathatja a megfelelő lengyel forrásanyagot, szorgalmas gyűjtője a hegyaljai szőlőművelésre utaló lengyel szakirodalomnak is. Legújabb bibliográfiai közleményünk is éppen az ő segítségével gazdagodott értékes és fontos lengyel forrásanyaggal. E cikkünk második részében, az irodalmi, a bibliográfiai részben külön is jelezzük [L]-jelzéssel a tőle kapott címeket. Igen értékes munkát végez azzal is LIPPÓCZY, hogy összegyűjti a hegyaljai szőlőkultúrára vonatkozó *Ex Libris*-eket, s általában a szőlészettel, borá-

4. kép. *Vitis Mystica*. (Lippóczy gyűjteményéből)

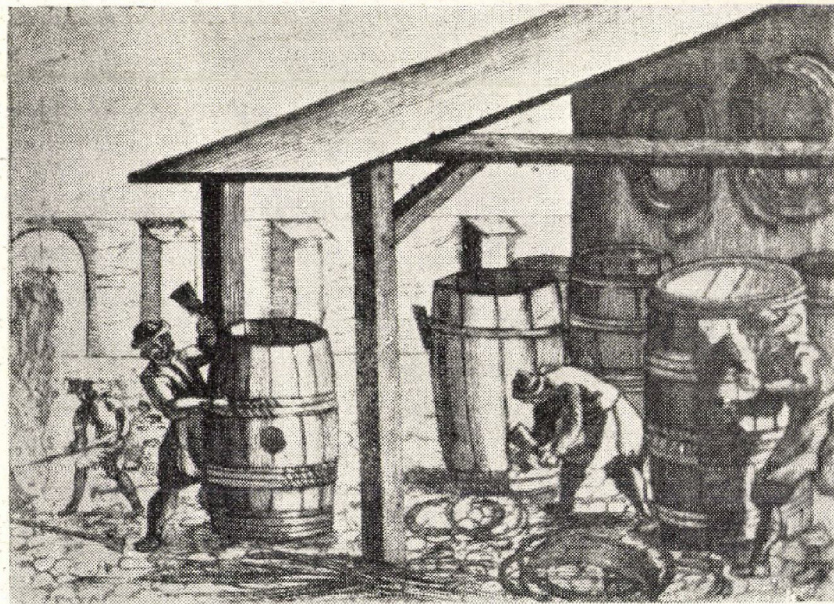
szattal kapcsolatos témájú grafikát, ikonográfiát, üvegre festett képeket stb. E gyűjteményéből is közlünk itt azzal a céllal, hogy a fiatalabb nemzedék figyelmét is felhívjuk ezzel a közleményünkkel is az ilyen irányú gyűjtés fontosságára. 4. képünk a „*Vitis Mystica*”-t ábrázolja, üvegre festve. Az üvegre festett kép származási helye *Nicula* (Románia). 5, 6, 7, 8, 9. számú képeink is mutatványok abból a fa- és réz metszetgyűjteményből, amelynek illusztrációi a XVII. és XVIII. századi szőlőkultúrára vonatkozólag értékes források (szőlőtelepítés, bodnarműhely, kötözés, igazítás, szüreti jelenet, teraszos szőlőtelepek).

4. LIPPÓCZY igen értékes kutatási és gyűjtési területe még a hegyaljai, tokaji, községenként rendszerezett *borcimkék* felkutatása. A hegyaljai borkereskedelemmel foglalkozó kutatás sem nélkülözheti ennek a fontos gyűjteménynek forrásértékű anyagát.

Forrásértékű anyag LIPPÓCZY Tokaj-Hegyaljára vonatkozó *térképgyűjteménye* is. E területen is van még tennivalónk. Feltétlenül össze kell gyűjtenünk Hegyalja legrégibb térképeit is, s főleg azokat, amelyek a szőlőművelésre részletesebb utalásokat is tartalmaznak. LIPPÓCZY gyűjteményéből adjuk itt közre példának szemléltetésül HELLRUNG *Atlas*-ából (1838) Tokaj-Hegyalja térképét. E térkép igen értékes adatokat tartalmaz a hegyaljai szőlőművelésre vonatkozólag is (vö. 10. kép). Nemcsak a hegyaljai szőlőtermő községeket, helyeket jelzi, ha-

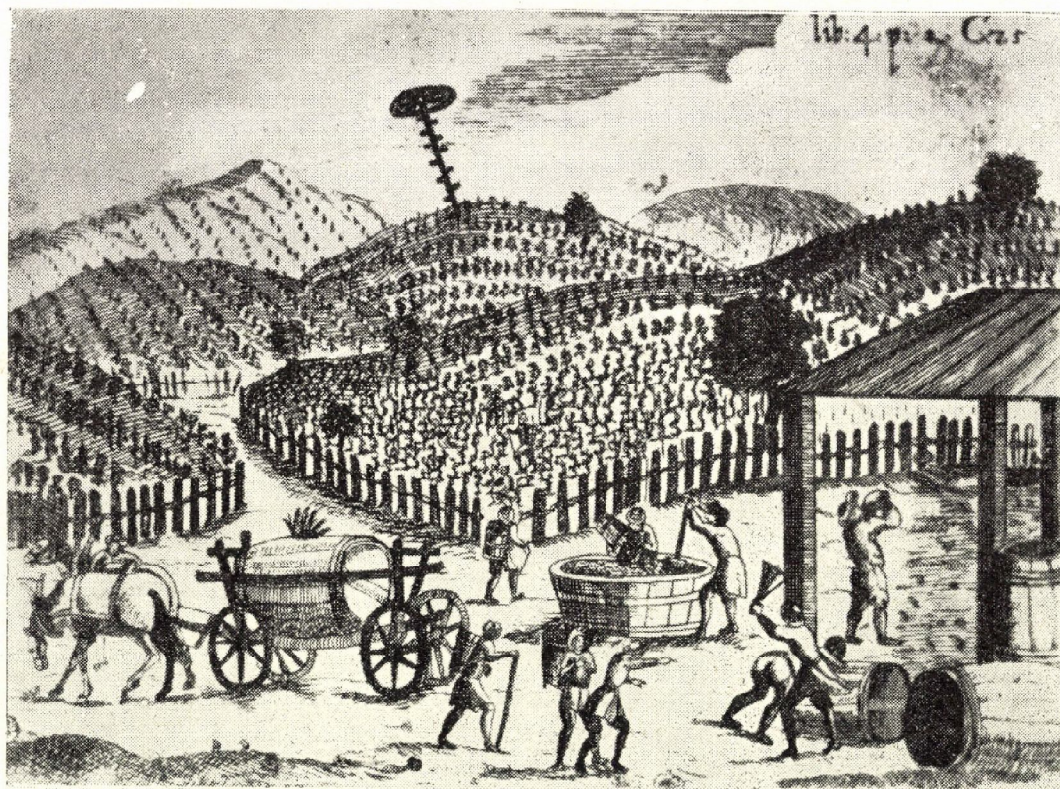
5. kép. Szőlőtelepítés. (Lippóczy gyűjteményéből)

6. kép. Bodnárműhely. (Lippóczy gyűjteményéből)

7. kép. Kötözés, igazítás. (Lippóczy gyűjteményéből)

8. kép. Szüret. (Lippóczy gyűjteményéből)

9..kép. Teraszos szőlők. (Lippóczy gyűjteményéből)

nem megfelelő színnel utal boraik minőségére is. *Piros* színnel jelzi az *első* osztályú bortermő helyeket: *Tarcal* (Mézesmál), *Keresztúr* (Erdőyszőlő), *Kisfalud* (Várhegy, Szeghy, Dezsőffy, Csáky, Szirmay-szőlők), *Mád* (Erdődy, Semsey, Dercsényi-szőlők). *Világoskékkel* utal a *második* osztályba, második minőséggel sorolt szőlőtermő helyekre: *Tokaj*, *Zombor* (Disznókő, Virginás, Hangács), *Tállya* (Görbe), *Rátka* (Mellzer, Kando), *Zsadány* (Lónyai-szőlők), *Olaszi* (Lónyai-szőlők).

Világos zölddel hívja fel a figyelmet a *harmad* osztályú termő helyekre: *Olaszi-Liszka*, *Tolcsva*, *Erdő-Bénye*, *Theresienberg*, *Szántó*, *Sáros-Patak*.

A *negyedik* osztályba sorolt helyeket a *sárga szín* jelzi: *Erdő-Horvát*, *Golop*, *Sátoraljaújhely*, *Ond*, *Kis-Toronya*. Utalás történik itt még Tokaj-Hegyalja leggyakrabban termelt szőlőfajtáira is (*furmint*, *hárslevelű*, *balafánt*, *góhér*, *muskotály*, *fejér szőlő*), és a tokaji borok készítése módjára, minőségére is.

5. E sorok írójának is gazdag gyűjteménye van a régi szőlőművelésre és bortermelésre vonatkozó képanyagból (térképek, grafika, festmények stb.). Saját gyűjteményemből is közreadok itt néhány igen jellemző példányt. Ezek a képek a majd szélesebb alapon meginduló kutatás számára azért jelenthetnek forrásértékű anyagot, mert a szőlőművelés legrégebb technológiájára, tárgyi, néprajzi, sőt folklór vonatkozásaira

10. kép. Tokajhegyalja [Hellrung Atlas, 1838.]
(Lippóczy gyűjteményéből)

is utalnak, így a hegyaljai régi szőlőművelés kutatója számára is analógforrások. Így a szőlőművelő területeken valamikor dívott hiedelmek történeti vizsgálatához is kapunk forrásokat. Figyeljük meg pl. 11. képünk illusztrációját: „JOANNIS PIERI VALERIANI Bellunensis Hieroglyphica” (Lugduni, 1626) címlappal ellátott kiadvány 243. lapján „Vinearum incolumitas” c. fejezet olvasható. Szó van itt arról is, hogyan védelmezte a szőlőket a kártékony szelek ellen a babonás hiedelmekben is leledzett szőlőtermelő. Az elhárító varázslathoz egy fehér kakast használtak fel. Ezt a fehér kakast két férfi két irányba húzta, s a szétszakítás után a kezükben maradt darabbal bejárták a szőlőterületet, s azután visszatértek arra a helyre, ahol a kakast szétépték. A kakast szétdarabolták, s részeit a szőlőben elásták, abban a hiedelemben, hogy ezzel a művelettel egy évre megvédték a szőlőtermést. A Hegyalján valamikor dívott óvó és rontó babonák összehasonlító, tudományos vizsgálata szempontjából is figyelemre méltó ez az adat. Egyik adatszolgáltatóm (a 92 éves Serfőző István) utalt arra is, hogy a fentebb leírt

11. kép. Szőlővédő varázslat.
(A szerző gyűjteményéből)

védő babonás szokásokhoz hasonló eljárásokat „a Hegyalján is felhasználtak”. Az erre vonatkozó adatok gyűjtését is meg kell kísérelnünk. A *Természet és Társadalom* (1955, 346. l.) hasábjain már utaltak arra, hogy pl. a *keszthelyi* szőlőkben a szőlőkaróra tűzött lókoponya „védő, oltalmazó” célt szolgált a hiszékeny emberek tudata szerint.

A szóban lévő könyvnek (*Hieroglyphica*) 255. lapján még azt is olvashatjuk, hogy az *upupa* (babuka) madár az egyiptomiak szerint előre jelzi a bő szőlőtermést, a jó boros évjáratot, („Quia si ante vindemiae tempus valde clangere audita fuerit, nimiam vini redundantiam praenunciare creditur...”). A Hegyalján lakó régi emberek azon hiedeleme tehát, hogy a Hegyalján a *pásztormadár* megjelenése jó szüretet és jó évjáratot jelent (vö. Bakos: Bodroghöz, Hegyalja táj- és néprajzi irodalma, 1947. 41), a fentebb leírt motivum-körbe is bevonandó.

6. M. Joh. COLERIUS: *Oeconomia, oder Hausbuch* (Wittenberg, 1627) c. könyve nemcsak magyar vonatkozásai miatt érdekel bennünket (vö. Vom Kochen: *Einen Hecht auff Ungerisch zu sieden*, — „Ein Rindern Braten auff Ungerisch...”), hanem elsősorban azért, mert a szőlőműveléssel kapcsolatos leírásai, s főleg képei, rajzai a régi hegyaljai szőlőművelés *munkamenetéhez* és *szerszámaihoz* szolgáltattak analóg példákat (vö. 12—13. kép). Különben ez a mű részletes leírást is ad a szőlőműveléssel foglalkozó könyvekről, köztük *Peter de Crescentiusnak*, e dolgozatunkban már ismertetett könyvéről is.

A borral, a borkészítéssel kapcsolatban elmondottak közé is került magyar vonatkozás: „In Ungern... helt man viel dafon, das man zu dem Wein Wasser in die Gleser genst, das ist nich ein böse Ding.” (?)

12. kép. Szüret [Colerius: Oeconomia ... 1627]
(A szerző gyűjteményéből)

13. kép: Taposás. [Colerius: Oeconomia ... 1627]
(A szerző gyűjteményéből)

7. A tokajhegyaljai régi szőlőművelés *szókincséhez*, annak történeti szempontú vizsgálatához is mind több és több adat kerül elő. Néhány fontosabb forrásra itt is utalok. Igen jelentős ebből a szempontból MISKOLCZI CSULYAK István kéziratosa (vö. Széchényi Kvt. Quart. Lat. 656. sz.) 1610—1640-ból. MISKOLCZI CSULYAK hegyaljai születű, Olaszliszván, Ujhelyben és Patakon iskolázott, Tarcalon iskolaigazgató, majd Szerencsen és Olaszliszván lelkész, egyszóval jól ismerte

Vini cultura [Colerius: *Oeconomia* ... 1627] (A szerző gyűjteményéből)

a Hegyalját, népét és munkáját, s így nem véletlen, hogy idézett kézirat munkájában is sok a hegyaljai szőlőtermelésre is utaló vonatkozás. A tokajhegyaljai régi szőlőtermelés szókincséhez is szolgáltat néhány adatot: a) *fő-bor* (vinum generosum, vö. Bakos: 19). [„Az főbor fő helyen terem jól...”] b) *aszú* [„... de maid terem chiak aszút...”] c) Szőlőhely nevek: *Monos, Dongó, Kotis, Niulas, Kurtamal* [1611] d) Régi szólásaink magyarázatához is találunk itt adatokat:

„Mert az Bor tudgyatoc míg van az Hordóban
Senkinec *ne chinal darast az orrában,*
de ha ki bővebben töltendi hasában,
amé *Antalla lőt,* azt modgiac, *Budában...*”

„*Maszlagos, garazdas, mint Antal Budában...*” Az *Antal* szóhoz, illetőleg a szólásokban való változatainak szócsaládjához itt is adunk adatokat (vö. Pais-Emlékkönyv, 279—284). Az *Antal* (> *Antalkó*) szó különben a Hegyalján speciális jelentéssel került a hegyaljai nép szóhasználatába bele:

„Legjobb *agens* (prókátor) a *Tokaji Antal*”. E szó etimológiájának irodalmához szolgáltat adatot J. E. KLEMM: *Die Magyarische Sprache und die etymologische Sprachvergleichung* (Presburg, 1843) c. könyve, idézván *Adelung* e szóra vonatkozó megjegyzéseit is: „*Anthal*, auch *Antal* ... spricht und schreibt man im gemeinen Leben *ein ungarisches Weingemäss* (I. B. S. 391). — GRETSY tovább idézi *Adelung* szövegét (Pais-emplékkönyv: 281). „Allein es stehet noch zu untersuchen, ob es nicht vielmehr ein Ungarisches Wort ist, weil es doch nur allein von Ungarischen Weine gebraucht wird.” — A szót különben KLEMM a lengyel változattal is összeveti: magy. *antalko, antal, antalag*; lengyel *antalek*.

XVII. sz. Pincerészlet. [J. Catzii: *Monita* ... 1622.]
(A szerző gyűjteményéből)

8. A hegyaljai régi szőlőművelés szókincséhez értékes szóanyagot tartalmaz egy pataki tankönyv is. (J. LANGII: *Colloquia Latina*, S. Patakini, 1835). A szőlőmunkáról, a szüretéről szóló rész a következő hegyaljai szavakat tartalmazza: *metszeni*, *metszőkés*, *homlítani*, *karózni*, *venyike*, *kötőfű*, *lelevelezi a vesszőket*, *bodnár*, *abrontsoz*, *dézsza* (*labrum*). *rotska* (*cadus*), *sajtoló*, *lopótök*. A bor: *gyenge*, *szelíd*, *fojtós*, *erőtlen*, *nyúlós*.

A speciális hegyaljai régi szakszók forrásai azok az írások is, amelyek általában a Hegyaljáról, szőlőiről, borkészítési módjáról adnak felvilágosítást. Néhány ilyen jellegű forrás szóanyagát is itt közöljük: *sarjú szőlő*, *anyaszőlő*. E hegyaljai szavak értelmezését olvashatjuk az *Ismertető Honi-, s Kül- Gazdaságban és Kereskedésben* c. lap hasábjain (1828. 37. sz. 202—204: A hegyaljai borok ecetesedéséről): „Az 1834-iki borok jobbadán mind megecetesedtek, oka, hogy az azon évi *sarjú szőlő* is megérhetett, de nem tökéletesen, mint az *anyaszőlő*”. (vö. BAKOS: 48. l. *másodtermés*). Ugyanez a folyóirat 1840-ben (*Ismertető Önművészetben, Gazdaságban és kereskedelemben* címmel: 517. l.) a tokajhegyaljai szőlőfajtákról is értekezik. A következő szőlőfajta nevek szerepelnek itt: *zöldszőlő*, *rózsás*, *alanntermő*, *polyhos*, *török góhér*, *leányszőlő*, *hárslevelű*, *szerentsi*, *lelt szőlő*, *veres boros*, *balafánt*.

9. Az sem véletlen, hogy a különféle *Naptárak* lapjain is oly gyak-

Szőlőfürt illusztráció [J. Catzui: *Monita* . . . , 1622.]
(A szerző gyűjteményéből)

ran olvasható ismertetés a tokaji borról, a hegyaljai szőlőművelésről. *Trattner Nemzeti Kalendárium*a 1829-ben, a „Gazdasági Jegyzékek” rovatában külön értekezik „A’ Hegyallyai (Tokaji) Szőlőknek nevezetesebb fajtái”-ról. Különösen értékesek az egyes nevekhez fűzött értelmezései.

A leggyakoribb fajta között emlegeti a *formint* szőlőt (édes, tartós, és a’ Hegyallyai földhöz legalkalmasabb”). A *formint* ~ *furmint* fajtái: *hólyagos* (nagyobb szemű), *madarkás* (aprószemű). Igen gyakori még a *góhér* (igen édes, kcrán érő). Ez is „kétféle”: *török-góhér* és *budai-góhér*. Kedvelt a Hegyalján a *hárslevelű* szőlő. Az ismeretlen cikkíró így jellemzi: „Különös, s a’ bodza virághoz hasonlító illatú, bőven, jó bort terem, s asszú szőlőt termő, azért a’ *formint* után második helyet érdemli . . .” Leírását kapjuk még a következő hegyaljai fajtáknak: *balafánt* (jó és tartós fajta), *leányszőlő*, *fejér-szőlő* („a’ kemény *agyagos*, vagy *nyirkos* földbe alkalmas, a *fővenyes* (e szóra vö. NyK. 1959. 288—289) földben pedig ritka esztendőben állja meg a későbbi szüretet, hanem *letsorog*”), *polyhos*, *rósás*, *gersett*, *purtsin*, *ketsketsetsű*, *rumonya*, *bogár-szőlő*, *kirány-édes* (igen tsipkés levelű, igen keveset és ritkán terem, azért a’ jó szőlős gazdák által szüret tájban ki szokott vágatni, mivel *tavaszi homlitáskor* a’ többtül nem lehet megkülönböztetni, sőt kövér és nagyra növő vesszejével a *homlitókat* megsalja”), *zöld-szőlős* vagy: *leltt-szöllő* (derék fajta). Jó fajták még: *fejér boros*, *gyöngy-*

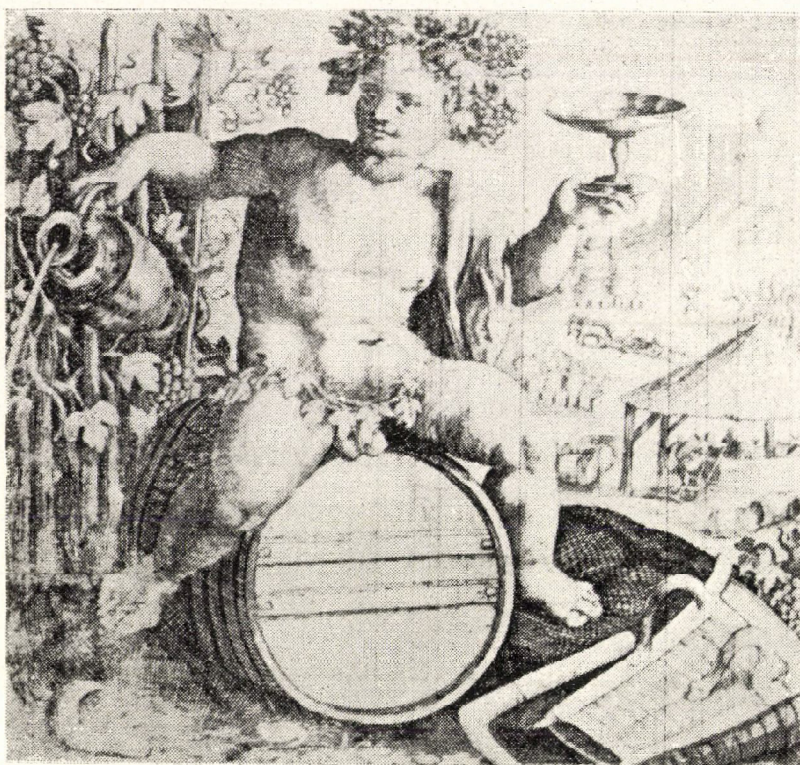

Szőlőszaporítás (kosarazás) [J. Catzii: *Monita* ... 1622.]
(A szerző gyűjteményéből)

fejér. A görbeszőlő „tsupán a' szépségeért és húsos voltára való nézve tartósságáért téli nyalánkságra *plantáltatik*". A *bátai, gatsai, bakátor* és a többi *alföldi* szőlőknek „a' nemei tsak a' szegényebb emberek szőlőjében a' bővebb szüret kedvéért terjesztetnek ...”

10. A hegyaljai szőlőművelés *tárgyi néprajzi* és folklór-történeti vonatkozásainak gyűjtése területén is még sok tennivalónk akad. Ezért értékesek számunkra azok az írások, amelyekben ilyen adatok is találhatóak. OLÁH Miklós írásai 1773-as kiadásának (*Hungaria et Attila, sive de originibus gentis, Vindobonae*) *jegyzetei* között is több értékes megjegyzés olvasható a tokaji bortermelésre vonatkozólag. A „*vini optimi feracia*” helyek között emlegeti *Tokaj, Tarczal, Patak, Tállya, Liszka* nevét. TURÓCZI R. P. *Ladislaus Ungaria, suis cum Regionibus* (Tyrnaviae, 1729) c. írásában is értékes megjegyzések olvashatók pl. a Hegyalján megtelepedett, dolgozó *lengyelekről*, illetőleg *nyelvükről*. („*In submontanis domestica est Lingua Ungarica ... Polonica hinc illiusque hospitatur.*”), s a jól termő hegyaljai szőlőterületekről és borokról [„*Optima omnium* (ti. a hegyaljai borok között, B. J.) *Tarczallensia* sunt, quae colligitur ex *Mézesmál ... Zomboriensia fere sunt fortissima ...*”]

Bécsben, 1783-ban jelent meg Chr. BAUMANN értékes könyve, *Entdeckte Geheimnisse der Land-und Hauswirtschaft* címmel. Részletesen ír a tokaji szőlőművelésről, a tokaji aszúról is. Különösen figyelem-

14. kép. Bacchus.

[A. J. I. Boissardi *Theatrum vitae Humanae*, 1596.]
(A szerző gyűjteményéből)

re méltó ez a néhány sora: „Die reif abgeschnittene bleiben ein paar Monate auf Strohe verbreitet, zum abtrocknen liegen, welken ab, und werden hernach ausgepresst.” (III. k. VII—VIII.).

11. A hegyaljai szőlőműveléssel kapcsolatos folklóranyagunk történeti szempontú kutatása sem mutat fel komolyabb eredményeket. Ezért örülünk pl. annak a közlésnek, ami GRUBER C. A. *Historia Linguae Ungaricae* (Pozsony, 1830) c. könyvében olvasható a tokaji szüretéről, a Bacchus-kultuszról, a kapásbálok felvonulásairól, a hegyaljai tájnyelvről stb., stb. A legjellemzőbb sorokat idézzük is: „Tempore vindemiarum Tokayensium, in quibus magnus quotannis Ungaricae et Polonicae Nobilitatis Dyonysiaca, Lenaeque celebrantis, confluxus, semper societas Germanica comparuit comoedorum et cantrorum, cui memorata ita adsuefacta fuit Nobilitas, ut hac societate nullo modo carere posse credebant.”

A Tokajhegyaljai Bachus-, Bakus-, Baksus köszöntés ceremóniájában Bachus figuráját hordóra ültetve hordják körül az ún. Bachusvivők a kapásfelvonulás útvonalán. Erre vonatkozólag is értékes összehasonlító anyagot szolgáltatnak számunkra a régi Bachus-ábrázolások. Két ilyen képet is bemutatunk. Jellemző e képek ábrázolásában is az, hogy Bachus hordón ül, s egyik kezében poharat tart. A központi Bacchus-alak köré az ismeretlen szerző a szüreti munka eszközeit is elhelyezi. (vö. 14–15. kép.)

12. A régi szőlőművelés eszközeit, munkamenetét, technikáját ábrázoló nagyobb képanyagunkból is közlünk itt néhányat, mert ezek a képek a hazai, a hegyaljai viszonyokra is alkalmazható tanulságokat is tartalmaznak. JOHANN von GMÜDEN (Johannes de Gamundia) 1439-ben szerkesztett naptárának kerek vignetta-ábrázolásai közül számunkra különösen érdekes az a képe, amelyen egy *szüretelő férfi* mellett *szőlőprés* képe is látható (vö. 16. kép). A *szőlőprések*, a Hegyalján is használt *sajtók* fejlődésének, típusainak vizsgálatához is hasznos forrásul szolgálhat 17. képünk *prés-ábrázolása* is. A régi hegyaljai szőlőművelés tárgyai között igen fontos szerepet töltöttek be a borsajtók, a bálványsajtók is. Sajnos, ezek alaposabb felkutatása, leírása terén is van még tennivalónk. Képünk közlésével (17. kép), az összehasonlító vizsgálatnak kívánunk szolgálni. Vincze István „Magyar borsajtók” c. közleménye (Ethnographia, 1958. 1—28.) komoly ígéret arra vonatkozólag is, hogy a szerző alaposabb vizsgálat alá veszi a Tokajhegyaljai régi sajtókat is.

13. Értékes adalék a Tokajhegyaljai szőlőművelés filológiájához az a kiadatlan levél, amelyet most adunk át a nagyobb nyilvánosságnak, s melynek írója Dombay Sámuel orvosdoktor. Ismeretes, hogy Borsod megye híres főorvosa Erdőbényén született, s nem véletlen az sem, hogy inaugurális disszertációját a *tokaji borról* írta meg. (Dissertatio inauguralis physico-chemico-medica de vino Tokaiensi, 1758.). Az egri püspökhöz, Eszterházi Károlyhoz írott levelét annál is inkább érdemesnek tartottuk a közlésre, mert a *tokaji borról* tett megjegyzései mellett Heves megyei vonatkozásokat is tartalmaz. A levél legértékesebb részei a következők:

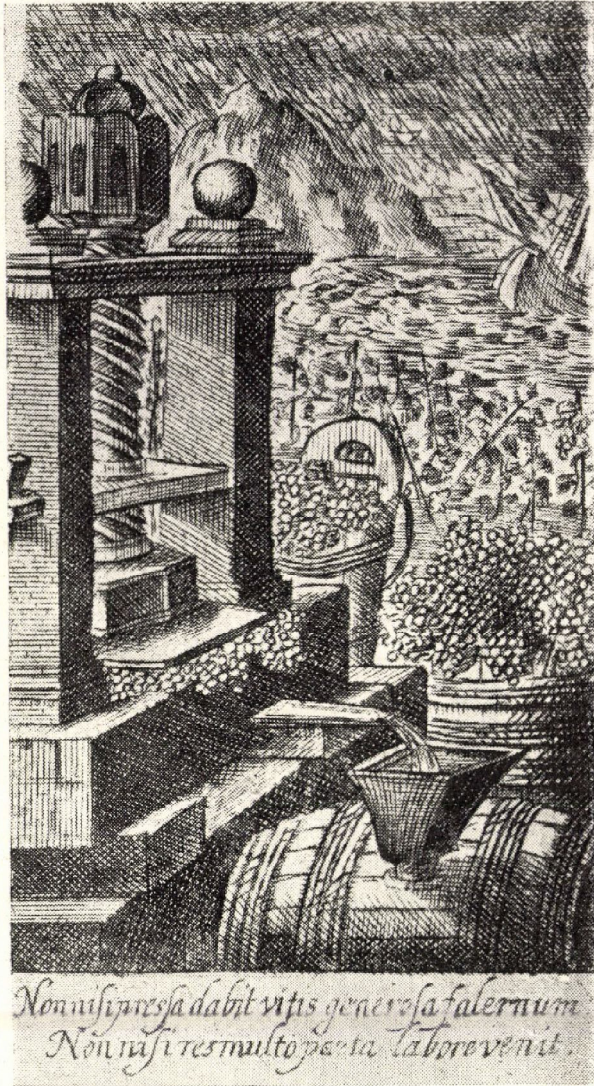
„A mi Méltóságos Fő Ispán Urunk ő Excellentiája Vére és Attyafia Excellentiád volt a mi Nemes Vármegyénkben bévezerlője és instellátora ő Excellentiájának, Excellentiád édes

15. kép. Bacchus. [Boissardus: Icones ... 1590.]
(A szerző gyűjteményéből)

16. kép. Szőlőprés.
[Johannes de Gamundia: Naptár, 1439.]
(A szerző gyűjteményéből)

17. kép. Borsajtó és a szüret szerszámai.
[Illusztráció J. Barclan: *Argenis*
c. műből, 1673.]
(A szerző gyűjteményéből)

leg vizeink tsak lágy melegek, némellyek tsak télben melegek, nyárban hidegek, savanyú vizeink is gyengék. Ugy itélek, valamint a nagy hasznú vizekről keveset írni illetlenség, úgy az alábbvalókról sokat beszélni haszontalanság. Nemes Heves Vármegyét ajándékozta meg a természet igen nagy hasznú vízzel a Retski savanyú vízzel, mellyből egynéhányszor hozattam, és mellyel sok betegek az én tanátsombul hasznossan éltenek. Felérkezik sok Német Országi hires savanyú vizekkel, mellyek meszsze földre hordatnak és pénzen árultattnak.

Tapasztalván nagy tudatlanságát az Borsod Vármegyei Bábáknak,

emlékezetű Attya volt sok Esztendőig Nemes Borsod Vármegyének bölcs Kormányozó Fő Ispánnya. Excellentiád Borsod Vármegyei Püspök. Mivel az Egri Püspökség Borsod Vármegyébe fundáltatott, mellyrül az Egri Várban lévő régi Templomnak kövei szóllanak, és azt bizonyíttják. Excellentiád úgy ítélem ennek utánna sok foglaltosságai közt is, mellyekkel terheltetik, inkább méltóztatik a Borsod Vármegyei dolgokra kiterjeszkedni. Ezek az okok indítottak arra, hogy Excellentiádnak mint Borsod Vármegyei *physicus* bátorkodjak kised munkáimmal, mellyeket rész szerint becsületire, rész szerint hasznára írtam Borsod Vármegyének, kedveskedni. A *Medicus* tsak olyanokkal szolgálhat Kegyelmes Uram, mellyek az ő tudományára és hivatalyára tartoznak. Vegye olly szívvel Excellentiád a' minémű szívűl származik ezeknek küldetése. Hozzájuk adtam a Tokaji Borról írott inauguralis Dissertációt.

Kevesebbet írtam a Borsod Vármegyei Minerális Vizekről¹, nemtsak azért, hogy ez tsak *Relatio* volt, hanem, mivel ámbár sok is a mi Vizeink, mindazonáltal nem igen nevezetesekek. Me-

1. vö. *Relatio de mineralibus incl. comitatus Borsodiensis aquis facta* . . . 1766,

a megvizsgáláskor meg nem tartóztattam magamat, hogy azon a mennyire lehet segítették és valamely kiseded Munkát ne készítenék, melly az ő együgyüségéhez volna alkalmaztatva. Kranzt Uram a Bétsi Bába Professor munkája Debreczenben Magyar Nyelvre fordítottatott és kinyomattatott, de ebből a tudós munkából keveset épülnének a mi tudatlan Bábáink. Bizonyos vagyok benne, hogy idővel a mi Hazánkban is, mint más tanuló országokban, minden Városokban és Falukban értelmes Bábák fognak lenni, de arra Kegyelmes Uram sok esztendőnk kívántattnak addig is, ha tsak kevés kinlódó asszonyoknak és ártatlan kisedeknek életek Munkámnak¹ olvasásából és tanulásából megtartatik, nem mégyen füstben igyekezetem és fáradságom. Jelen voltak a Szolgabírák Uraimék a Bábák megvizsgálásakor, értették a kérdésekből és feleletekből mennyi Anyák és gyermekek holtanak meg az ő tudatlanságok miatt. Tsak egy sem találkozott, a ki a fordításnak mesteriségét tudta volna, midőn helytelenül vagy keresztül fekszik az Anya méhében a gyermek, hogy kell a természeti fekvésre igazítani és hiba nélkül kivenni. A melly Országokban én laktam, annyira becsültetik a Bába Mesterség, hogy Médicusok, Chirurgusok applicáltattnak reája, nem lévén a tanultabb Nemzetek szemérmetesek a természeti dolgokban.

A távollévő Tartományokban lakván, írtam a Tokaji Borról, annak hazájáról, nemeiről jóságának okairul, az egészséges és beteg emberben való hasznairul, nemtsak azért, hogy ezen országunk nemes gyümölcsének hazája nekem született földöm, hanem azért kiváltképpen, hogy sok hibás vélekedésekkel errül a borról teljesek a külső Nemzetek. Nem terhelem azokkal Excellentiádat, ez egyet említem, úgy gondolkoznak, a valóságos igaz Tokaji Bor Magyar Országból ki nem vitetik a tokaji hegynek tetején egy szőlő, egészen a Felső Ausztriai házá strázsákkal őriztetik és csak abban terem az igaz Tokaji Bor, de tsak a Királyi

Grabowski Julián alkotása
(Lippóczy gyűjteményéből)

1. vö.: Bábamesterség, mely íratott . . . a t. ns. Borsod vármegyei bábáknak hasznokra, 1772.

Udvarhoz vitetik. Vajha ezen munkámmal azt használtam volna hazámnak, hogy boraink jobban hordattatnának a távollévő Országokban, de az mindaddig nem lesz, valameddig valamely folyóvízen vagy az Adriaticum vagy a Balticum tengerben, melly második jobb volna nagyobb Commertium fel nem állittatik. Azt tapasztaltam Kegyelmes Uram, hogy Magyar Országot a természetnek semmi ajándéka olly híressé nem tette, mint a Tokaji Bor és a körmöczi arany. Muschenbroch nagy hírű Physicus Leydai Universitásban próbálta előttünk az aranyakat, legjobbnak, még az indiai aranyoknál is jobbnak találta . . .

Kegyelmes Uram Excellentiád alázatos Szolgája, Miskoltz 17. Mart. 1775. Domby Sámuel. N. D. T. Borsod Vármegyének Ord. Physicusa.”

(A levél eredetije az egri érseki levéltár tulajdonában)

II.

- Abhandlung von der wortreflichen Natur, Eigenschaft und Wirkung des ungarischen Weines*, Dresden, 1761. Wien, 1808. (A tokaji borról: 7—9, 26—27.)
- Almássy Károly: Politechnikai oktatás Tokajban (A szőlőtermesztés, borkezelés ismereteire.) *Köznevelés*, 1959. 7. sz. április 8. 159—160.
- Ambrózy Ágoston: „A bor művészete”. *Nemzeti Ujság*, 1932. május 1.
- Ambrózy Ágoston: A Simon-Tádé kultusz. *Zemplén*, 1933. október 28.
- Ambrózy Ágoston: Fővárosi Lap Tokajhegyaljáról, *Zempléni Gazda*, 1932. január 20.
- Ambrózy Ágoston: Hegyaljai szőlészke-dés, *Zempléni Gazda*, 1928. november 20.
- Ambrózy Ágoston: Magyar Cote d' or. *Hegyalja*, 1931. december 24.
- Ambrózy Ágoston: Morbus Tokajiensis. *Budapesti Hírlap*, 1929. február 17.
- Ambrózy Ágoston: Nem szabad letenni a kapát. *Budapesti Hírlap*, 1929. július 4.
- Ambrózy Ágoston: Pesti levél. *Zemplén*, 1932. október 16., november 6., 1933. január 5., március 19., május 14.
- Ambrózy Ágoston: Pesti levél. *Zemplén*, 1933. október 28.
- Ambrózy Ágoston: Pesti levél. *Zemplén*, 1935. május 14., szeptember 26., október 16.
- Ambrózy Ágoston: Szüreti hét. *Nemzeti Ujság*. 1932.
- Ambrózy Ágoston: Tokajhegyalja nagy napja. *Nemzeti Ujság*. 1933. október 22.
- Ambrózy Ágoston: Tokajhegyalja szent-évi jubileuma. *Hegyalja* 1933. október 19.
- Ambrózy Ágoston: Történelmi bor. *Nemzeti Ujság*, 1928. május 13.
- Angyal Béla (szerk.): Szerencsi járás monográfiája. Szerencs, 1955. (Sok hegyaljai néprajzi adalék.)
- Arthold Matias: Handbuch der Kellerwirtschaft. Verlag „Das Weinland”, Wien, 1935. (Tokaji vonatkozások: 332, 440.)
- A Tudós Palótz avagy Furkát Tamásnak Mónosbélbe lakó sógor-urához Irrt Levelei, Budán, 1803. (A tokaji borról gyakran.)
- A Zempléni hegység túristatérképe. Bp. 1957. 53x77 cm. öh. 20. cm.
- Babarczy József: A magyar szőlő és bor. *Természet és Társadalom*, 1954. 331—334. (Hegyaljai vonatkozások is: hegyaljai vallon-telepek (hibás adattal!), Szabó Dávid munkásságáról, a hegyaljai furmintról.)
- Babarczy József: Hegyalja. *Szőlészet és Kertészet*, 1956. 2. sz. 3.
- Babarczy József: Hegyalja talajáról. *Szőlészet és Kertészet*, 1956. 1. sz.
- Bácsmegyei, Steph.: Nähere Erläuterung des Ober-Hungarischen Wein-Gewächses . . . *Sammlung von Natur- und Medicin-Geschichtes*. IV. Sommer-Quartal, 1719. 330—332.
- Bakos József: A Tokajhegyaljai régi szőlőművelés szókincse.
- Az Egri Ped. Főisk. *Évkönyve*, 1959. V. k. 5—54, és *Az Egri Ped. Főisk. füzetei* 121. sz. vö. róla: *Népújtság* (Eger) 1959. április 7—8. sz., *Északmagyarország* (Miskolc) 1959. november 19. sz. *Borsodi Szemle*, 1959. 6. sz. 79..

- Bakos József:** Tokajhegyalja és bortermelése néprajzi, hely-, gazdaság- és művelődéstörténeti irodalma. Sárospatak, 1957. a Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei, 47. (vö. róla: Magyar Könyvszemle, 1959. 2. sz. 254. 1.)
- Balassa Iván:** Német falvak Tokaj-Hegyalján, *Borsodi Szemle*, 1959. 4. sz. 42—45.
- Bánki Gyula:** A Tokaji-hegy mikroklímájának megjavítása — fásítással. *Erdő*. 1954. 9. sz. 322—323.
- Barna János:** A bentonit. *Természet és Társadalom*, 1955. 136—138 (A mádi bentonit-bánya képe!)
- Barna János:** A Mád-koldu-i bentonit tulajdonságai, Bp. 1957. Klny. a *Bányászati Lapok*-ból (1956).
- Bartha-Jablonczay:** A sárospataki főiskola csillagászati műszergyűjteménye. *Csillagok Világa*, 1956. 3—4. sz. 245—252.
- Baumann Chr.:** Entdeckte Geheimnisse der Land-und Hauswirtschaft. III. k. Wien, 1783. (Tokaji szőlőkről, s tokaji borról: 22, 41, 44, 73.)
- Bél M.:** Compendium Hungariae Geographica, Posonii, 1767. (Sok hegyaljai vonatkozás: Hegyalja helységeinek leírása.)
- Bem B.:** A Hegyalja ÉNy-i részének földtani viszonyai, a *M. Áll. Földtani Intézet Évi Jelentése*, 1949. 165—171.
- Berényi Dénes:** Mikroklíma in Tokajer Weinkellern, *Uránia*, 1958. 4. 153—158. l.
- Berényi Dénes:** Mikrometeorológiai vizsgálatok a tokaji borospincékben. *Term. Tud. Közl.* 1957. 6. sz. 252—57.
- Berényi—Justyák:** A Tokaj-Hegyaljai borospincék mikroklímikus viszonyai, *Acta Universitatis Debrecenensis*, 1957. IV. k. 287—310.
- Bíró—Mércz:** A bor készítése és kezelése. Bp. 1953. (Tokaji vonatkozás: 263.)
- Bjalokur F. P.:** Lecsenye vinogradom v Jaltye (Gyógyítás szőlővel Jaltában. (Jalta, 1903.) Erdőbényéről mint szőlő kúrát alkalmazó gyógyfürdőhelyről megemlékezik a 4. oldalon). [L.]
- Blaha Jozef:** Ceskoslovenská ampelografia. Bratislava, 1952. (Tokaji vonatkozások: 202—214.) [L.]
- Bok—Jersov:** Vinogradarsztvo i vinyeljuje v Roszji. S. Petersburg. 1877. (Szőlészet és borászat Oroszországban), Szentpétervár (Tokaji vonatkozások: 86—89, 502, 530.) [L.]
- Bolsaja Szovjetszkaja Enciklopedja** (Szovjet Nagy-Lexikon), Moskva, 1951. (VIII. k. 526 tokaji vonatkozások) [L.]
- Boross Vilmos:** Hegyaljai szüret. Cikk az *Ezeréves Magyarország* c. képes havi folyóiratban. 1897. 12. sz.
- Borsodi Gyula:** Hegyaljai útijegyzetek. Miskolc, vö. *Széphalom*, 1955. 82—83.
- Bredetzky Samuel:** Reisebemerkungen über Ungarn und Galizien, Wien, 1809. (Hegyaljai vonatkozások is: 276: Tállya.)
- Bulic Stjepan:** Dalmatinska Ampelografija, Zagreb, 1949. [A 101. oldalon a Piros Saszlának Németországban használt egyik szinonimája: „Roter Tokayer”] [L.]
- J. A. Chaptal's:** Abhandlung über den Bau, die Bereitung und Aufbewahrung der Weine, Carlsruhe, 1801. (Németből ford.: W. Böchmann.) [Magyar vonatkozás: 7, 93, tokaji vonatkozás 22., stb.]
- Chlebowski Br.:** Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego. [A lengyel királyság földrajzi szótára.] Warszawa, 1892. (A XII. kötetben a 367. lapon tokaji vonatkozás.) L.
- Comenius:** *Schola Ludus*, Patak, 1656. Pars III. Act. II. Scena 6. („vina optima sunt... in Hungaria Tokainum”).
- Corsi F.:** Il vino di Tokay. Vienna, 1829. (Dítirambo.) [L.]
- Czeplédi László:** A tokajhegyaljai borvidék szőlőinek felújítása küszöbén. *Szőlészet és Kertészet*, 1955. 4. sz. 1.
- Czeplédy László:** A tokajhegyaljai szőlőtermelés helyzete és a felújítás adatai az 1956. évre. *Szőlészet és Kertészet*, 1956. 2. sz.
- Czermakowa Izabella:** Der alte Fukier und der Wein, *Deutsch-Polnische Hefte*, 1959. jún. 6. sz. (Tokaji vonatk.: 40—42) [L.]
- Csala László:** A régi Tállya, *Északmagyarország*, 1958. jan. 12. sz.
- Csala László:** Kincsettermő Tokaj. *Északmagyarország*, 1958. jan. 19. sz.
- Csepregi—Zilahi:** Szőlőfajtáink. Bp. 1955. (Tokaji vonatkozások: 129, 133, 135, 366.)
- Csorba Zoltán:** Lenau Tokajban. *Széphalom*, 1955. 2. sz. 83—89.
- Dankó Imre:** A sárospataki piac. *Néprajzi Közlemények*: 1957. II. 1—2. sz. 255—263.

- Dankó Imre*: Ismerjük meg szülőföldünket! (A sárospataki járás története.) Miskolc, 1955.
- Dercsényi—Gerő*: A sárospataki Rákóczi-vár. *Építés—Építészet*, 1951. 304—316.
- Dercsényi—Gerő*: A sárospataki Rákóczi-vár. (Fényképezte: Falus Károly—Petrás István.) Bp. 1953. és a Képzőművészeti Alap Kiad. Bp. 1957.
- Der ungarische Wein*. (Herausgeber: Direktion für Weinumsatz, 1958.) [Jó fényképekkel van illusztrálva és az Állami Pincegazdaságok szervezeti térképével van ellátva. Tokaji vonatkozások a „Staatliche Kellerwirtschaft von Tokajhegylja, Zentrale Sátoraljaújhely” című cikkben, 30—38. oldalakon.] [L.]
- Der Vollkommene Weinwirth und Weinkellermeister*, Grätz, 1813. (112: Tokayer—Beerwein.)
- Détszy Mihály*: Beszámoló a sárospataki vár helyreállítási munkálatairól. (Képekkel.) *Műemlékvédelem*, 1959. március 2. sz. 89—97.
- Divald Kornél*: A sárospataki vár. MMÉE (A Magyar Mérnök és Építészegylet Közlönye) (Heti Értesítője) 1902. 237—51, 281—300, 329—336. vö. még külön is: Bp. 1902.
- Djenezs István*: Winna piwnica Wegier, *Dziennik Polski* (Krakko) 1959. január 25—26. [L.]
- Domahidy Miklós*: Borászati technológia, Bp. I. kötet: 1953. II. kötet: 1954. [Tokaji vonatkozások: 144—151, 187, 201—208, 213.]
- Donászy Ernő*: A Bodrog Sárospatakánál — 1953-ban. *Hidrológiai Közöny* 1954. 11—12. sz. 528—535.
- Erdész Sándor*: A hegyaljai szőlőmunkások szüreti népszokásai. Miskolc, 1957. Múzeumi Füzetek 7. sz.
- Éles Sándor*: Aszúbor készítése Tokaj-hegyalján. *Szőlészet és Kertészet*, 1952. 7. sz. 8.
- Fabulya László*: A tokaji gimnázium gyakorlati oktató-nevelőmunkájáról. *Köznevelés*, 1959. 21. sz. 489—491. (Szőlészeti gyakorlatok.)
- Fattinger Adolf*: Pastoralchemie. Freiburg im Breisgau, 1930. [Tokaji vonatkozás: 43.]
- Ferenczi István*: Jeges üregek a Tokaj-Eperjesi hegységben. *Term. Tud. Közl.* 1939. 172—174.
- Földvári Aladár*: Az abaujszántói sportuszoda hidrológiai viszonyai. *A Földtani Int. 1941—42. évi Jelentése*, 1953. 23—29.
- Földvári Aladár*: Jelentés a... Sima, Erdőbénye és Szegilong között az 1937. évben végzett kaolin-kutatásokról. *A Földtani Int. 1937—38. évi Jelentése*, III. k. 1942. 1245—1272.
- Frisnyák Sándor*: Sárospatak földrajzi hagyományai, *Borsodi Szemle*, 1959. 4. sz. 29—31.
- Fuchs Elemér—Szathmáry Arisztid*: A bor, sör, szeszesitalok előállítására és szakszerű kezelésére. Bp., 1929. [Tokaji vonatkozások: 6, 11, 65, 109, 221, 223.]
- Fukier M. Henryk*: O winach wegierskich i miódach polskich. (A magyar borokról és a lengyel méhserről.) [Egy Fukier-ivadék emlékezése a „Problem” c. havi képes folyóirat 1951. évi 8. számában, az 521—525. oldalakon.] [L.]
- Fukier*: Wspomnienia z winiarni. (Emlékezések a borozóból.) A „Swiat” című képes heti folyóirat 1955. évi 50—51. számában. [L.]
- F. D.*: Szerencs, a Hegyalja kapuja, *Képes Magyarország*, 1958. 6. sz. 19.
- Gegus Dániel*: Észrevételek Hegyaljáról. *Ismertető a Gazdaság, Ipar és Kereskedésben*. 1841. (29): 370—372, 385—388, 406—409, 426—430. (A Hegyalja hanyatlásáról, a borkereskedelmi viszonyok, a borkészítés problémája, hegyaljai szőlőfajták, tokaji aszú.)
- Geographiai Szókönyv*, Pesten, 1830. (Sok hegyaljai vonatkozással.)
- Geraszimov M. A.*: Izbrannije raboti po vinodieliju, 1925—1955. (Válogatott borászati művek, 1925—1955.) Moskva, 1955. [Tokaji vonatkozások a 80. és 291—298. oldalakon.] [L.]
- Geraszimov M. A.*: Technologia vinogye-lija (A borászat technológiája). Moskva, 1952. [Tokaji vonatkozások: 22, 24, 26, 54, 77, 246 és 411—414 oldalakon.] [L.]
- Goldschmidt Fritz*: Der Wein von der Rebe bis zum Konsum Mains am Rhein, 1925, Verlag der Deutschen Weinzeitung. [Tokaji vonatkozás: 9, 816—818.]
- Greguss Pál*: Adatok Magyarország szarmatakori fájnak szövettani vizsgálatához (Tokaj-Eperjesi hegység). *Földtani Közöny*, 1943. 448—449, 582—593.

- Grosserus, M. S.: Otium Ulysseum, h. e. Geographia, Lipsiae 1698 (Tokaji vonatk.: 79—80, Patak: 81.)
- Gutkind C. S.—K. Wolfskehl: Das Buch vom Wein. Hyperion Verlag, München, 1927. — [E munka a legrégebbi időktől kezdve citátumokban ír a szőlővel, a szőlő kulturájával és borral, borászattal összefüggő kérdésekről. 70 egész oldalas illusztráció is van benne, (részben színes) és 65 szövegközi kép. Tokaji vonatkozású citátumokat is tartalmaz.] [L.]
- Haberle C. C.: Svccinta Rei Herbariae Hungaricae et Transsilvanicae Historia... Budae, 1830. [30. l.: A tokaji bortermelésre, szőlőművelésre vonatkozó irodalom. — 56. l.: A pataki várkertről.]
- Hager, J.: Neue Beweise der Verwandtschaft der Hungarn mit den Lappländern, Wien, 1793. — [69—70. l.: ...Tokayer Wein, welcher heut zu Tage die Zierde aller Könige, Tafel geworden ist.]
- Halász Zoltán: Das Buch von Ungarwein. Corvina, Bp. 1958. (Igen sok tokajhegyaljai vonatkozás: 7—8, 11, 22—23, 24, 47, 51, 52.)
- Halász Zoltán: Ungarn. (Magyarul is megjelent.) Ein aktueller Reiseführer durch Ungarn etc. Corvina kiadás. Bp. 1956. [Tokaji vonatkozások: 282—288.]
- Hargitai Zoltán: A Long-erdő és vegetációja. Tisia, 1939, 193—194, és Acta Geobot. Hung. 1939, 143—149.
- Hargitai Zoltán: A Sátorhegység flórájából. Botanikai Közlemények, 1940. 205—240.
- Hegedüs Sándor: Tokaj-Hegyaljai Szövetség. A tarcali szől. és bor. ker. felügyelőség repülő lapja.
- Hegedüs Sándor: Tokaj. (A taihokui esperantó egyesület „Formosa” c. lapjában megjelent cikk 1929-ben.) [L.]
- Hegyaljáról, Ismertető, 1841. 395—396.
- Hegyaljáról tudósítás, Ismertető, 1841. 971—972 (61. sz.)
- Hegy József: Óh, Tokaj drága nedve, Széphalom, 1956. 125—130. (A tokaji bor a költők lantján.)
- Hellenthal: Hilfsbuch für Weinbesitzer und Weinhändler. Átdolgozva F. Beyse által és kiadva Wien, Pest és Leipzig, 1874. [Tokaji vonatkozások: 328—330.]
- Hellrung, Carl Ludwig: Atlas der Weinländer in Europa. III. Heft. Das Ungar Weinland, Tokay oder Hegyalja in der Zempliner Gespanschaft. A borok minősége szerint színezett, nagyon érdekes térképpel és leírással, adatokkal. Kiadva: Magdeburg. 1839. [L.]
- Hidvégi Sándor: Szőlőtalaj vizsgálatok Tokajhegyalján. Szől. Kut. Int. Évkönyve, 1950. 175—191.
- Hoffer András: A tokaji hegy. Ifjúság és Élet, 1934. 66—69.
- Hoffer András: A tokaji bor (két térképpel). Ifjúság és Élet, 1935, 2. sz.
- Hoffer András: Sátoraljaújhely, Rudabányácska és Károlyfalva közötti terület földtani viszonyai. Áll. Földtani Int. 1943. Jelentése I. 1945. 11, 56—57.
- Hoffer András: Tokaj. (Képekkel és térképpel) Ifjúság és Élet 1934. 5. sz.
- Hulač V.: Priručka sklepniho gospodarstvi. (Pincegazdasági kézikönyv.), Brno, 1949. — [Pijanowski lengyel nyelvű borgazdasági szakkönyve, hivatkozik Hulac cseh nyelvű könyvére, s ebből citálja a tokaji bor készítésére vonatkozó adatokat.] [L.]
- h. j.: Tanulmányok a tokaji bor múltjáról (Bakos József: A tokajhegyaljai szőlőművelés szókinccse c. munkáról.) Északmagyarország, 1959. 272. sz. (nov. 19.)
- Jasko S.—Méhes K.: Sátoraljaújhely és Sárospatak környékének geológiai leírása. Földtani Int. Évi Jelentése, 1945—47. II. 1947, 65—71.
- Jüllien F.: Der erfahrener Weinkellermeister. VI. Ausgabe. Quedlinburg, 1871. [Tokaji vonatkozás: 226.]
- Kartavcsenko P. K.: Prigotovlenyje tokajskich vin v Vengriji. (A tokaji borok készítése Magyarországon). A „Vinogyeľjije i vinogradarsztvo” c. szövevényi és borászati szaklap 1953. évi 10. számában megjelent cikk. [L.]
- Kéler Béla: Tokaji cseppek, csárdás (kotta). Rózsavölgyi és társa kiadása Pesten, 1862. A címlapon Tokaj látképe (litográfia). [L.]
- Klenk Ernst: Die Weinbeurteilung. Stuttgart (Ludwigsburg, 1950. [Tokaji vonatkozás: 93.] [L.]
- Klinko Mark: Tokajskije vina Vengrii (Magyarország tokaji borai). Cikk a „Vinogyeľjije i vinogradarsztvo SzSz-SzR” c. szovjet szaklap 1958. 1. számában, a 22. oldalon. [L.]
- Koch Sándor: A Mád és Regéc környékén fekvő vasérc előfordulások genetikája. Bp. 1954. — Szegedi Tudomány Egyetem Ásvány-Kőzettani Intézete. Sep. A M. Áll. Földtani Inté-

- zet Évi Jelentése az 1950. évről. Bp. 1953.
- Kohut Adolf:** „Hogyan gondolkodtak a magyar borokról 150 évvel ezelőtt?” Cikk a „Szőlészetünk haladása” c. Emlékfüzetben, a 32. oldalon, melyet a Pátria adott ki 1909-ben a Borászati Lapok 40 éves évfordulójára. [L.]
- Korim—Szabényi:** Hidrológiai megfigyelések Sátoraljaújhelyen. *Hidrológiai Közlöny*, 1950. 293—97.
- Kozma Pál:** A szőlő nemcsitése. Bp. 1951. [Tokaji vonatkozások: 55, 63, 69, etc.]
- Kozma Pál:** Szőlőműveléstan. I. II. k. Bp. 1953. [Tokaji vonatkozások: II. k.: 301—305, 369.]
- Krekwitz, Georg:** Totius Regni Hungariae Descriptio... Frankfurt und Nürnberg, 1686 [Tokaji vonatkozás: 831—835.]
- Kulcsár László:** A komlóskai bentonit földtani helyzete, Bp. 1957.
- Kunszery Gyula:** A „Bodrogparti Athén” [Sárospatak], *Képes Magyarországnak*, 1958. 3. sz. 8—9.
- Lázár István:** Sárospatak (iskolai fejlődése stb.) *Köznevelés*, 1959. 22. sz. 513—515.
- Lehoczky József:** Milyen a tokajhegyaljai bor? *Borász-Csarnok* (Székesfehérvár), 1864. 266—271, 1865. 58—60.
- Lehoczky József:** Tudósítás Olaszliszkról, *Borász-Csarnok* (Székesfehérvár), 1864. 177, 225, 249, 281, 1865. 97, 171.
- Lengyel Béla:** Tokajhegyaljai borok érlelésével kapcsolatos megfigyelések. *A Szől. Kutató Int. Évk.* 1950. 419—420.
- Lengyel Endre:** A sárospataki Szent Vince-hegy piroxénandezitja. *Földtani Közlöny*, 1935. 1—3. 30—37.
- Lengyel Endre:** A tokaji Nagyhegy rhyolitos és andezites kőzetei. (A Debreceni Tisza I. Tud. Társ. Honism. Biz. Kiadv. 2. 1926.
- Lengyel Endre—Mándy Tamás:** A Tolcsva-környéki bentonit genetikai viszonyai. *Földtani Közlöny* 1958. 4. f. 437—446.
- Lengyel Endre:** Erdőbénye környékének földtana. *Földtani Intézet Évi Jelentése*, 1952. 71—78.
- Lengyel Endre:** Jaspis-varietäten von Tokajhegyalja-Gebirge. *Földtani Közlöny*, 1936, 129—147.
- Lengyel Endre:** SiO₂ — Minerale in den Jaspissen des Tokajhegyalja-Gebirges. *Földtani Közlöny*, 1936, 278—294.
- Leonhardt Georg:** Weinfachbuch. Fachbuchverlag, Leipzig, 1954. [Tokaji vonatkozások: 31, 115—116, 185.] [L.]
- Letenyey Lajos:** Szőlészeti Tájérajz. Pest, 1859. (Tokajról is: „tokaji szőlőveszszők Oroszthonban,,).
- Liffa A.:** A Tokaji-hegység perlitelfordulásai. *A Földtani Intézet Évi Jelentése*, 1951. 31—45.
- Liffa A.:** Az Eperjes-Tokaji hegység geológiai felvételeinek eddigi eredményei. *Beszámoló a Földtani Intézet vitatülésének munkájáról*, 1943. 359—377.
- Lippóczy Norbert:** Tokajhegyalja bortermelése és a tokaji bor készítési módjai. Tanulmány a *Hirn László* által szerkesztett „*Zemplén megyei fejek*” c. munkában. Bp. 1930.
- Lippóczy Norbert:** Wegierscy twórcy nowych odmian winorosli. (A magyar szőlőnemesítők és munkásságuk. Cikk-sorozat a *Haslo Ogrodniczo Rolnicze* c. szakfolyóiratban: 1958. 1., 9—10., 3. sz. 94—95. 1. [L.]
- Littke Joh.:** Studien über unsere Weine, über Mangel ihrer Haltbarkeit und Exportfähigkeit, mit kurzer Anleitung haltbare, exportfähige und flaschenreife Weine herzustellen. Nebst einem Anhang über die Haldtbarkeit der Ausbrüche Pesth. Bickel, 63. S. 1869. [L.]
- Ludwich:** Malerische Reise von Pest... Hildburghausen, 1855 (A sárospataki kollegiumról és Sárospatakról: 42, 75).
- Luyts J.:** Introductio ad Geographiam... Traiecti a. R. 1629. (Tokaji vonatk.: 406—)
- Lux Géza—Csányi Henrik:** A bodrogkeresztúri r. k. plébániatemplom. *Technika*, 1943. 24—25. (Illustr.)
- Lux Géza:** Sárospatak műemlékei. *Magyar Építőművészet*, 1944. 213—14. (Illustr.)
- Magyar-Nepom. János:** Tokaj és ménesi mesterséges aszúbor. *Ismertető*, 1841. 72. sz. 1148. (vö. *Pesti Hírlap*, 1841. 67. sz.)
- Makkai László:** I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai 1631—1648. Bp. 1954. (Igen sok tokajhegyaljai vonatkozás.)
- Makkai László:** Műhely- és huta-leltárak a XVII. sz.-i Rákóczi-uradalmakból. *Történelmi Szemle*, 1958. I. 3—4. sz. 448—452 (Hegyaljai adatok és a sárospataki vár leltára 1639-ből.)
- Metamorphoses seu natales poetici Submontanarum superioris Hungariae**

- Urbium ac Vinearum honoribus... a B. Zarubae, Cassoviae, 1728.*
- Myskowszky Viktor:** A sárospataki vár építéséről. *Akadémiai Értesítő*, 1884. 145.
- Nagy László Peretsenyi:** A' régi Orod vagy -is a' mostani Aradnak Dolgai, Nagy-váradon, 1814. [164: A tokaji borról is.]
- Nagy T.:** A „tokaji” hazája. *Élet és Tudomány*, 1953. aug. 15. sz.
- Nagy T.:** Kiapadhatatlan nemzeti kincsestárunk: Hegyalja. *Élet és Tudomány*, 1953. szept. 16.
- Nagy Zoltán:** Tarcali képeskönyv. *Eszakmagyarország*, 1958. febr. 14. sz. (Egy tállyai népi verselőről.)
- Negrul A. M.:** *Vinogradarsztvo*. (Szőlőművelés). I. kiadás, Moszkva, 1952. [Tokaji vonatkozás: 336, 360.] [L.]
- Negrul A. M.:** *Vinogradarsztvo* (Szőlőművelés.) II. kiadás, Moszkva, 1956. (Tokaji vonatkozás: 316, 342.) [L.]
- Noszky Jenő:** Jelentés az 1946. évi Tokaji-hegységi trasz-kutatásokról. *Áll. Földtani Int. 1945—47. Évi Jel.* 1951. 85—97.
- Niklewicz Konrád:** *Kultura winorosli* (Szőlőművelés). Warszawa, 1893. [Tokaji vonatkozás az 56. oldalon.] [L.]
- n.:** Ueber Ungarns Weinproduktion und Weinhandel, *Der Ungar*, 1842. (94), 505—506. [Tokaji vonatk. is vö.: Pesti Hírlap 1842. 115. sz.] A cikkhez a jegyzeteket Rummy írta.
- N. N.:** Tállya, 1810. szept. 7. *Magyar Kurir*, 1810. 530—532.
- Pálfy:** Adatok a Tokaji-hegység harmadkori erupcióinak korviszonyához. *Földtani Közöny*, 1928. 57.
- Pálfy:** Tanulmányok az Eperjes-tokaji hegységről. *Földt. Int. Évi Jelentése*, 1925—28. (1935).
- Patay Pál:** A bodrogkeresztúri kultúra emlékei a Jósza András Múzeumban. *Archeológiai Értesítő*, 1950. 110—116.
- Patay Pál:** A Szerencs-hajdúréti rézkori temető. *A Miskolci Herman O. Múzeum Közl.* 1956. jún. sz. 4—14.
- Pesold Ferenc:** Ahol Kossuth Lajos született (Monok). *Népművelés*, 1954. 3. sz. 7.
- Pieniazek, S. A.:** Wegry — kraina winorosli (Magyarország, a szőlészet országa). „*Przeglad Ogrodnicy*” c. szaklap 1951. évi 9. szám, 2—3. [L.]
- Pijanowski E.—Wasilewski Z.:** Zarys technologii winiarstwa, (A borászat technológiájának alapvonalai). War-
- szawa, 1956. [Tokaji vonatkozások: 22, 93, 202.] [L.]
- Pinczés Zoltán:** A tokaji Nagyhegy lösz-takarója. *Földrajzi Értesítő*, 1954. 575—584.
- Princeps Patientiae Quinquagenarius** (Gábriel Berényi—Jos. Bartakovics). Tyrnaviae, 1798. (Zempléni hegyaljai vonatkozások: 10. 1. „Vinea Király, Tokajensis”).
- Prohászka Ferenc:** Szőlő és bor. Bp. 1956. [Tokaji vonatkozások: 25, 26, 259, 260.]
- Prohászka Ferenc:** Szőlőművelés és borgazdaság. 4. kiad. Bp. 1955. [Tokaji vonatkozások is.]
- Rapaics Raymund:** A tokaji bor és a furmint szőlő. *Term. Tud. Közl.* 1937. 589—596.
- Reiman, Joh. Ad:** De auro vegetabili oder von dem vermeintlichen Golde in den Hungarischen Trauben, *Sammlung von Natur und Medicin-Geschichten VI.* Herbst-Quartal, 1718, 1733—1735. 1.
- Reitlechner Carl:** Die Behandlung des Weines. Wien, 1881. [Tokaji vonatkozások: 52, 106.]
- Román János:** A habánok Sárospatakon, Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei, 17., 1959.
- Rozlosnik P.:** A Tokaj-Hegyalja DNY-i részének, s a vele dél felől határos sík terület földtani viszonyai. *A Földtani Intézet Évi Jelentése*, 1929—32, 329—331. Bp. 1937.
- Siedlecki Zbigniew:** Pod. gora Tokaj (Tokaj-hegyalja). Ujságírói útbeszámoló a „Przyjazn” (Barátság) c. heti képes folyóirat 1955. évi 6. számából. [L.]
- Slownik Wyrzów obcych** (Idegen szavak szótára). P. I. W. III. kiadása. Warszawa. 1958. — (A 421. oldalon a „maslas” kifejezést így magyarázza: mászás: a tokaji borok egy fajtája. A 668. oldalon „tokaj”: a legjobb magyar bor, Tokaj vidékéről. Nevét Tokaj város nevéből kapta.) [L.]
- Scholtz Albin:** A gyakorlati borgazdaság alapelvei és rendszete. Kolozsvár, 1941. (Tokaji vonatkozások 33—34.)
- Sscholtz Albin:** Amit a borról tudni kell. „*Vendéglátás*” 1958. 3. sz. (A tokaji borokat is tárgyalja.)
- Scholtz Albin:** Borvidékeink. „*Vendéglátás*” 1958. 4. sz. (Tokajhegyaljáról.)

- Scholtz Albin—Mercz Árpád: Borgazdaságtan. Bp. 1952. (Tokaji vonatk.: 163—166, 263.)
- Sierocinski Roman: „Szüret”, *Poznaj Swiat*, 1959. szept. sz. (Tokaji vonatkozás: a hegyaljai szüret leírása) [L.]
- Soós István: A szőlő- és gyümölcsstermesztés rekonstrukciós kérdései. *Természet és Társadalom*, 1955. 580—583. (Sok hegyaljai vonatkozás: Látkép Tokajhegyaljáról, a tarcali kísérleti szőlőtelep képe, a tarcali Rákóczi pince stb.)
- Soós István: Borbakteriológia. Bp., én. (Tokaji vonatkozások: 66, 124.)
- Staszewski József: Słownik geograficzny (Földrajzi szótár). Gdynia, 1948. (Tokaji vonatkozás a 310. oldalon.) [L.]
- S. W.: Die Bereitung des Tokayer Ausbruches. *Gemeinnützige Blätter*, 1840. (93), 375.
- Szabó Béla: Borsod-Abauj-Zemplén m. szőlőterületei (térkép). *Borsodi Szemle*, 1956. 2. sz. (Hegyalja szőlői is.)
- Szabó Dávid: „A mádi bor” c. könyvének ismertetése: *Ismertető a Honi s Külföldi Gazdaságban és Kereskedésben*. 1838. 311—312.
- Szabó József: Az árvíz ítéletnapjai. *Mezőkövesd, é. n.* (Az 1913-as árvízről: Sátoraljaújhely, Szerencs, Abaújszántó.)
- Szebényi Lajos: A Tokaji hegység kaolin keletkezésének kérdéséhez. *Földtani Közlöny*, 1951. 153—155.
- Székyné, Fux Vilma: A komlóscai bentonit keletkezése. *Klny. Földtani Közlönyből*. Bp. 1957. 135—146.
- Székyné, Fux Vilma: Angaben zur hydrothermalen Genese des Bentonits auf Grund von Untersuchungen in Komlóská. 1957. Klny. *Acta Geologica* ből.
- Tabidze: A Magyar Népköztársaság szőlészete. Cikk a *Vinogyeľjije i vinogradarsztvo SzSzsZR. c. szovjet szőlészeti és borászati szaklap* 1958. évi 4. számában a 41—44. oldalakon. Sok tokaji vonatkozás. [L.]
- Tamaskó Ödön: Zempléni hegység. „Magyar Tájak”. Bp. 1958. (Sok hegyaljai vonatkozással, forrásait nem nevezi meg!)
- Tarcali Szőlészeti Kutató Intézet, *Szőlészet és Kertészet*, 1953. 4. sz. 13.
- Telbisz Károly: Wegierska winorósl i wegierskie wino. (A magyar szőlő és a magyar bor). *Problemy*, 1959. 4. sz. (Sok tokaji vonatkozás és kép. [L.]
- Tilkovszky Lóránt: A magyar borászat... múltjából, *Term. Tud. Közlöny*, 1959., 525. (Illusztráció a Hegyaljáról.)
- Tiszamenti: Levél Tokajból. *Ismertető*, 1841. 63. sz. 1003—1004.
- Tokaj—szőlő—bor: *Kertészet és Szőlészet*, 1957. (6.) 2. sz.
- Tokayer, *Gemeinnützige Blätter*, 1835. II. 307—308.
- Tokaj és Hegyalja szavak etimológiája: Beregszászy Pál: Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenlaendischen. Leipzig, 1796. (136. l. Tokaj-Hegyaljáról, nemes boráról is!)
- Tokajhegyalja leírása, helységei. *Almanach von Ungarn*. (1778). Wien und Pressburg. 223—224.
- Tokaj-hegyaljai borvidék szőlőinek felújításáról. *Szőlészet és Kertészet*, 1955. 9. sz. 24.
- Tokaj-hegyaljai szőlőfajtákról: *Ismertető... Trattner Nemzeti Kalendárium*. 1840., 517.
- Tokajhegyaljai szüreti szokások. *Szőlészet és Kertészet*, 1957. 11. sz. 6.
- Tokaj — szüreti nap. *Szőlészet és Kertészet*, 1955. 11. sz. 17.
- Tokaji-hegy oldalában szőlők (kép). *Term. Tud. Közl.* 1959. 228.
- Tokaji vagy hegyaljai bor tulajdonságai eredetéről, *Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárium*, 1857. évre.
- Tokajról, (Tocaia). *Pannoniae Historia Chronologica... 1596*. 159. l.
- „Tokaj szőlővesszein”. (Képek a tokaji ált. gimn. szőlőtermesztéssel és borkezeléssel foglalkozó szakkörének munkájával kapcsolatban.) *Köznevelés*, 1959. 7. sz. ápr. (A borítólapon belső oldalán.)
- Tokaj városképi és műemléki vizsgálata. Bp. 1955. (Sokszorosítás.)
- Tokody—Mándy—Nemesné—Varga: Mauritzit, új ásvány Erdőbényéről. Bp. 1957. (1958). (Klny. *Annales Historico Mus. Nat. Hung.*-ből: 17—21.
- Turóczi R. P. Ladislaus: *Ungaria suis cum Regionibus, Tyrnaviae*, 1729. (Tokaji bortermelés: 169, 209.)
- Ujszászy Kálmán: A sárospataki Nagykönyvtár. *Borsodi Szemle*, 1959. III. 3. sz. 60—62.
- Ungarn: Ein aktueller Reiseführer durch das Ungarn von gestern und heute. (Red. Z. Halász). Bp. 1956.
- Vávra Miloslav: Madarska lidová republika pomáhá budovat vinarstvi v Ceskoslovensku. (A Magyar Népköz-

- társaság segíti Csehszlovákia szőleit építeni.) Cikk: a „*Vinarstvi*” c. lap 1958. évi 4. számában. (Sok tokaji vonatkozás az 56—58. oldalakon.) [L.]
- Vávra** Miloslav: Poznaváme vinarstvi a ovonistvi v Madarsku. (Ismerjük meg Magyarország szőlészetét és gyümölcsészét.) Folytatásos cikk a cseh „*Vinarstvi*” c. borászati szaklapban. Kiadva Prágában, a Földm. Minisztérium által. A fent említett cikket az 1958. évi 1. 3. számokban jelentek meg, nagyon sok tokaji vonatkozással. [L.]
- Vavrik**: A hegyaljai borok eczetesedéséről. *Ismertető Honi — s Kül — Gazdaságban és Kereskedésben*, 1838. 37. sz. 202—4.
- Veress** Éva: A jobbágycsalád szervezete a sárospataki uradalomban a XVII. század közepén. — *Történelmi Szemle*, 1958. I. 3—4. sz. 379—429.
- Vészi** János: Sárospatak. *Művelt Nép*, 1953. 4. évf. 5. sz. 28—29.
- Vincze** István: Magyar szőlőmetszőkések és metszéspókok. Klny. A *Néprajzi Értesítő* XXXIX. évf.-ból. Bp., 1957. (Tokajhegyaljai típusok bemutatása is: 73—77.)
- Vincze** Lajos (rajzai): A halhatatlanság nyomában Sárospatakon. *Élet és Irodalom*, 1959. aug. 7. sz.
- Vogt** Ernst: Weinchemia und Weinanalyse. Stuttgart Ludwigsburg, 1953. (Tokaji vonatkozások: 12, 205.) [L.]
- Wankowich** Melchior: Ziele na kraterze (Zöldelő kráter.) (Mai lengyel író emlékiratai, melyben a többek között magyarországi úti emlékeit is leírja. Szellemesen és vidáman dicséri a tokajit.) Warszawa, 1957. [L.]
- Wellmann** Imre: A tokaji szőlőkultúra oroszországi meghonosítása. *Borsodi Szemle*, 1958. 2. sz. 41—43.
- Welsch**, Joh. M.: Dissertatio inauguralis physico-medica de vini Hungarici excellenti natura, virtute et usu. Halae, 1721. (Nemzeti Múz.)
- Wolanowski** Lucjan: Wino wychowane w Warszawie (Varsóban iskolázott bor.) (Interjú Fukier M. Henrykkel, a lengyel borimportőrök nestorával, aki a tokaji borok egyik legkiválóbb propagálója és híve Lengyelországban. Cikk a „*Swiat*” c. képes heti folyóirat 1954. évi 36. számában.) [L.]
- Zempléni hegység** (Utikalauz.) (Szerk. Nagy Lajos.) Bp. 1958. (A Tokajhegyaljáról is bőven: 37—40, 194—197, stb.)
- Zobelitz**: *Der Wein*, Leipzig, 1901 (Tokajhegyalja: 60—64, hegyaljai képek is.)
- x.**: Das Bad in Erdő-Bénye. *Gemeinützige Blätter*, 1829. (59). 465—466. (Esetek a csodatevő gyógyvíznél.)

efejezésül közöljük, hogy a kezdő és záró betűk (R—B) illusztrációi Boissardus: *Icones*, 1590. c. műből valók. A Lippóczy gyűjteményéből közölt képeket A. Rudnik (Tarnow) készítette.